

Iš magiškosios švenčioniškių prisiminimų versmės

Straipsnio priede pateikiama keletas fragmentų iš 2010 metais Švenčionių rajone, Pašaminės ir Reškutėnų kaimuose (Vilniaus aps., Švenčionių raj. sav., Švenčionėlių sen.) straipsnio autorės užrašytų tekstų. Jie parinkti iš šiuose kaimuose gyvenančių pačių vyriausių bendruomenės narių pasakojimų apie save. Tai tokie jų fragmentai, kuriuose gyvai menama konservatyviai išsilaikiusi senoji kultūros tvarka su itin archajiška jos perspektyva, nužymėta maginių tikėjimų ir su ja susijusios veiklos reliktais. Turima galvoje žmonių prisiminimai iš asmeninės patirties apie užkalbėjimus, nužiūrėjimus ir kitus senus tikėjimus – reikšmingą folklorinį paveldą, pagrįstai siejamą su dar iš seniau žinoma šio krašto kultūrine savastimi. Šių prisiminimų turinys – netikėti, kartais net paties žmogaus nepastebėti pavojingi susitikimai su čia dažnai raistuose pasitaikančiomis gyvatėmis ir iš kartos į kartą paveldėtas žinojimas, kaip elgtis joms įgėlus, asmeniškai patirta nužiūrėjimo galia ir gebėjimas apsiginti nuo jos bei kitokia, vis dar ranka pasiekiamą burtų ir tikėjimų praktika.

Tekstai skelbiami iš archyviniam saugojimui rengiamo folkloro rinkinio (LTR 7765), stengiantis išlaikyti pasakojamo siužeto tarmines ypatybes (jei pasakojama tarmiškai).

„JEIGU MANE UŽUŽADĖJO,
TAI LABAI TURI BŪTI ARCHAJIŠKAS KRAŠTAS“

[Iš pokalbio su moterimi (mokytoja, 72 m.) iš Reškutėnų kaimo.]

Jinai tuoj pat [archeologė Rimutė Rimantienė, apie 1975 m.] atvažiuoja į Reškutėnus pažiūrėt muziejaus. Nu, ir pamačius stende akmeninius ir titnago dirbinius, kurie jos nesudomino, bet ją labai labai suintrigavo tai, kad ji pamatė kaulinę adatą, kaulinio žeberklo nuolaužą ir strėlės antgalį kaulinį. Ir ji, kaip mokslininkė, matyt, suprato, kad čia turi būt tikrai vieta su geru konservantu ir kad reikia vykdyti archeologinius kasinėjimus. Ir ji parvažiavusi į Vilnių labai

greitai parinko žmogų, – tik ką apsigynusį disertaciją, pradedantį mokslininką – Algirdą Girininką. Ir jį atsiunčia. Jis atvažiuoja į Pakretuonės stotelę traukiniu iš Vilniaus. Nu, ten čia pat gi ežeras. Ir aplinkui keliauna. Ir kas įdomiausia, – man irgi labai patiko, kai jis pasakojo, – sako: „Einu, nieko archeologiško nematau.“ Jis atsisėdo mūsų Kretuono rytinėje pakrantėje. Nu, pailsės, pavalgys. Išsiėmė sumuštinį ten, užkandžiauna. Nusievė tuos ilgus guminius batus, ir staiga iš kažkur atsiradusi įkerta gyvatė. Žmogus nepaprastai išsigando. Nu, kažkokią reikia išeitį rasti. Greitoji? Bet mobilaus telefono dar nebuvo. Ir, pamatęs artimiausią trobą, jisai užsuka tenai. O ten tokia Genutė – nepaprastos, geros dvasios žmogus. Nu, jau suaugusi moteris. Ir tai Genutei pasisako: „Gal telefoną turit, va greitoji reikia pasikviest.“ Nu, niekas telefono, žinoma, neturėjo, autobuso tuo metu irgi nėra dar. „Bet, – sako, – nenusimink, žmogau!“ – atneša puodynę pieno, duonos, dar ten kažko. Sako: „Tu pavalgyk, tu išalkęs, nusiramink, o aš ką nors sugalvosiu.“ Ir ką ji sugalvojo? Kada užkando truputį, nurimo, jau jaudulys lyg tai aprimęs, ji atneša kažkokių žolelių, ir užužadėjo įkandimą šita Genutė. Ir prilipdo tuos lapelius. Nu, koks žolynas, aš negaliu tiksliai pasakyti. Ir tada vakare jau autobusas yra į Vilnių. Nu, išleidžia. Ir bet ji prigrasina mokslininką, sako: „Keisk, palaikyk prispaudęs pirštais, – nu, tą lapelį, – palaikyk, palaikyk ir taip, vienu žodžiu, laikyk visą laiką.“ Ir galit įsivaizduot, – nesusirgo! Bet traukinys [pasakotoja neprisimena, kuo iš tikrųjų – autobusu ar traukiniu – archeologas grįžo į Vilnių] važiuodamas, jau pats Algirdas Girininkas pasakojo man, pagalvojo: „Nu, jeigu mane užužadėjo, tai labai turi būti archajiškas kraštas. Ir tikrai čia gali būti to, ko mes, visi archeologai, ieškom.“ Taip ir atsitiko.

„ATKALBĖJIMAS NEPADĖS“

[Iš pokalbio su Pašaminės kaimo gyventoja, 80 m.]

– *O gyvatei įgėlus?* – Gyvatės įkandimo [gydymo užkalbėjimu] aš netikiu. Jeigu jau įkanda, tai ir įkanda gyvuliui. A žmogui tai reikia kreiptis un daktarų sava. O gyvuliui jeigu inkanda, tai viskas, niekas jo, nei atkalbėjimas nepadės. – *O dabar dar čia kaime, Pašaminėje, dar tiki žmonės, yra tokių?* – Jau, žinokit, par mus kaimi, jūs paklauskite, kiek mūs, vietinių žmonių: aš, va tadu va cia va Ažušilienė Birtutė, tadu cia va Trinkūnienė gaši [kaimo] pašamaniškė, tadu yra, va, sasarės sūnus, va tį va, pašamaniškis, tadu, tadu... [stengiasi atsiminti] Žilkuvo namas do tį yra, berniokas anas, šeimų turi, vyras ir do Vanda Uosienė pašamaniškė. E daugiau nėra. Jūs žinat, kad par mus suvažiavį žmonės.

„ŽIŪRIU – UŽKALBINĖJA!“

[Iš pokalbio su moterimi (69 m.), atsikėlusia į Pašaminę 1963 m. nuo Taujėnų, Ukmergės raj.]

Žinok, par mus tėviškėj [Taujėnuose] iškart un daktarų, ligoninėn gi guldydava. Visokius priešnuodžius, tai savaitę arba devynias dienas gulėdava ligoninėj nuo gyvatės įkandima. A čia atvažiauvau, žiūriu – užkalbinėja!

*

Užkalbėdava, jeigu gyvatė įkanda. I ne visi vienodai: vieni per vėjų – kažkaip tē oru užkalba, kiti va ant ruginių miltų tēnai.

*

Irgi va teip vienąkart daržų raviu, moteriškė va lakia per kiemų, ajajai, su strioku bėga. Man tik: „Labas! Pasakyk, ponia, kur čia gyvena Ankėnas?“ Sakau: „Kas atsitiko?“ – „Seserį gyvatė įkanda, bėgu užkalbėt'.“ Tai net netoli Švenčionėlių ta moteriške gyvena, tai čia bėga užkalbėt' nuo gyvatės!

„TAI KOKIA TU ČIERAUNYKE – TU ŽMOGŲ GYDAI!“

[Iš pokalbio su Pašaminės kaimo gyventoja, 86 m.]

Kadaise mano teta, tėva sasuo, nevedus buvo, prie mum gyvena, tai ana žadėdavo daug nuo ko. – *Nuo ko?* – Nuo nikstelėjimo, – nu ar arkliui, ar žmogui, rožj, e tadu, kų cianai, nuo akių, nuo gyvatės, daug nuo ko. Kai ana žadėdavo, tai mes žinat, kų padarėm? Do vyras gyvas buvo, – prigūsdinom jų, ku tu kai šit mačija tau, tai priseis pamirc' tau, ku tu čieruji. Taigi ana nuveja išpažintin i prispažina kunigui [juokiasi patyliukais], i pasakė, kad, nu, nesakė gal, kad mes prigūsdinom, ale ana prispažino kunigui, kad ana žada nuo gyvatės, nuo nikstelėjimo, nuo rožės. Nu, tai tadu kunigas jų klausia: „Tai kokius tu žodžius sakai, kokius keiksmus?“ A ito sako: „Ne, aš tik meldziuos! Aš, – sako, – pradėdu – žegnojuos, ir kai baigiu – žegnojuos, – sako, – kai rožė, tai papūciu, – sako, – a tep aš ne, ni kokių ne!“ Tai kunigas sako: „Tai kokia tu čieraunyke – tu žmogų gydai!“ E man [teta] sakė, ateina žmogus, sako, koja sutinus, paeic negali. E arklys, sako, jeigu anas, jeigu nikstelna kojų, tai jau arklio gi nesugyja, nesuauginėja kap tūnai. Tai, sako [kunigas], cia gi ni kokios nuodėmės nėra, – aiškino mum ana. Tai atajus sako: „Kam jūs man instatėt, ku aš čieruju? Aš gi nečieruju, – sako, – aš gi gydau žmogų, aš gi neimu i pinigų, tik, – sako, – paimu un runkos kelias kapeikas. Paimu, ba man... Kai aš ažžadu, tai šalcis par žmogų aina nuo gyvatės tūnai ir tadu nuo rožės. Nu tai, – sako, – man duoda žmogus daugiau, ale, – sako, – aš neimu, man neraikia, – sako, – duoc, man cik pagydyt.“ Tai, sako [kunigas], tu nečieruji.

„ATKALBI – KIRMĖLĖ KIRTA“

[Vyras (74 m.) ir žmona (67 m.) iš Pašaminės kaimo.]

Pas mus, va, tį kaimi, Didžiasaly, tį buva nuo kirmėlės irgi ažkałbėdava. Mana tėva, išeina, švogeries buva, seserės vyras, felčeris anas karinis buva, e paskui gydė žmones. Anas, būdava, pelkes' surinkdavo, šitos va sėdželos' visokios' [žoles] i tadu virdavo, gydydavo žmones. Važinėdavo per kaimus. Nu ir, – e mas kai buvom sudegį, buvo kaimas sudegįs, net až dviejų kilometrų mes tį gyvenam. Nuvejo boba šulnin vandens, žiūri, kad, išeina, švogeries guli prie šulinio. „Na, – sako, – e kas cia dabar su tavim pasdarė, – saka, – kur cia tu vaikščiojai?“ – „A, – saka, – žinotumėt, – saka, – pelkėsun, – saka, – vaistažolas rinkau i pasdarė silpna.“ Moma iškart suprata. E ten būdava šitų kirmėlių, gyvačių gi daugiausia pelkės' šitos'. Tai tėvui pasakė, saka: „Atneši un prie šulinia pagalvį, – saka, – paklotį paklojės', e aš bėgu, – saka, – atkałbėt kaiman.“ Tokia Varonika atkalbinėja. Tai moma bėgina, – un dviracia važiava žmogus, tai moma apylinke šitų dviratininkų, dviracių važiuojuntį. I rada jų darži, saka, šit i šit, saka, švogeries miršta, saka, atkalbi – kirmėlė kirta. „Nu, – saka, – gerai, aik namo, aš, – saka, – atkałbėsiu.“ Ataja – jau atsisėdįs šitas jau, jo pavardė buvo Liudvikas, šita, vardas Liudvikas, atsisėdįs. Nu, tėvas pakinkė arklį, atavežė kaiman, šita, jį namo, jų buva namai nesudegį. Tai anas nė kokių, šitai, kirmėlių netikėja, kad tį jam saka, aš pats išsigydžiau. I ana šita [žaisda] sugija pati, anas netikėja – kap galėja kirmėlė inkirst?! Vat. E ta atkałbėja teisingai, šita Varonika. – *Bet kaip atkałbėjo?* [Pasakotojo žmona iš karto skuba pasakyt, kad jis nežinąs.] – Ne. [Pasakotojas santūriau atsiliepia:] Neklausė moma. [Vėl įsiterpia žmona:] Nes nieka nepasakytų, turbūt tiktai pasakydava, ką mokė ir kuris mokė. <...> A va cia tai tokis Rudzinskas kałbėja pas mus. Jau jis numirįs. Tai jis sakė, būdava, mes, saka, galim iš viena raista kitan gyvates visas pervest. – *O kaip?* – Nu, kažkų sukalba, bet, saka, negalima mum šitaip daryt. Negalima šitaip daryt, tegul būna anos, kur yr, va. Bet nuo įkandima tai tikrai padėdava. A ką jie ten darydava, tai... [Juokiasi taip sakydama. Tada aš klausiu:] – *O dabar, dabar, jei gyvatė įgelia, ar ieško užkałbėtojų?* – A ka dabar nesigirdi nieka, gal veža greitojan. [Vyras pritaria:] Greitojan veža i tį gydo, akolus laidžia. [Žmona tęsia:] I nuo gyvatės, i nuo bitės, kam negerai, kurie alergiški. [Ir aš pasigaunu tą mintį:] – *O nuo ko dar atkałbėdavo?* – Nu, daugiau pas mus tokių, tokių vat nebuva, ka ten vat, kaip kad vat, ka ten su kokiom panas ten privileija, tē šita pas mus nebuvo, nē jokių tokių žmonių.

„KAP KAĻBĒC, A PER VĒJŪ, A UN DUONAS?“

[Iš pokalbio su moterimi (83 m.) iš Reškutėnų kaimo.]

Mana va buva kluonas, kap sakiau, i buva apaugį avietės. E mana dukra buva, nu, trijų metukų kokių. I ana vaikščiojo pro šitas avietes, ir kirto jai kirmėlė. Ana dabar ataja iš aviečių šitų kažkokia man liūdna. Sakau: „E kas tau, Aldut, pasdarė? Kas, galvutį skauda?“ – a jai trys metukai buva. Avietes jau buvo prispėjį, ana vaikščiojo. Laidiau, laisdavau, kad ji pasiskint gi. Egi žiūriu, kad jos e va – kojon kirsta. Atajo vienas kaimynas, – e ana mažyliute tokia gulėja, sakau: „Tu pažįsti kirmėlės kirtimų?“ – „O kode ne?“ Aš pajėmus jų un runkų nunešiau un jį, sakau: „Va, pažiūrėk, kas čia daros! Pirma buvo mažiau, paskui kų toliau, kiek, va ligi kelia – tokiais spuogiukais raudonais.“ – „Kirmėlė, – da ne kirmėlė [atsimena, kad dabar sakoma ne *kirmėlė*, o *gyvatė*], – sako, – gyvatės kirsta!“ I va šita, e anas man sako: „Lak un Agotų tų, – tokia buvo bobelė, – saka, – atkaľbės!“ Aš nuvejau, – a jų paguldiau: muistos, raudona visa, i veidas, i runkos, i kojos, jau pilviukas visas išbertas. Nu, jos [gyvatės] jau cia nuodai nuvejo per visų. Aš nuvejau un jų. „Nu, gerai, atkaľbėsiu, e, – sako, – kap kaľbēc? A per vėjū, a un duonas?“ – tas kaľbėjimas. „Nu, – sakau, – i per vėjū, i in duonas duok“, – sakau. Atainu, – ana atkaľbėja – atainu namo, yr vaikas švarų švariausias. – *O kaip ten atkaľbėjo?* – Šventus, – da aš paskui gal klausiau ar kitų kų, – šventus žodžius tik sako. Tai va šito Genovaitė Šeštokaitė, kur va cia rodiau pakrašty, tai jos mama kaľbėdavo, ale jau jos nebuvo, tai ana moka atkaľbėjimų šitų. Tai ana man sakė: „Egi nieko nēr – va šventi žodžiai, tik reikia neatsidūsus anies iškaľbēc.“

VAIKINGA GYVATĖ

[Iš pokalbio su moterimi (83 m.) iš Reškutėnų kaimo.]

Sako, galima pažinc, i do netgi pažįsta, ar vaikinga [gyvatė] kirto, ar ne. – *O kaip?* – Nu, man tai šit aiškino ana, kad, skaitos, jeigu vaikinga, labai sunku kaľbēc, net dūsnu, sako, negali tų žodžių pasakyc, kai vaikinga kirto. A jeigu ne, tai, sako, gerai. Man tai gal ne [turi galvoje savo dukros atvejį], kad ana per vėjū ataja prieky mani. Atajau – jau vaikas sveikas. – *O jei ant duonos?* – Un duonas, tai reiktų atajus supenēc to duona. A jeigu per vėjū, tai tadu ataina pirma – per vėjū.

„CIK MAN PRO BLAUZDŲ KAS PERRĖŽĖ, ŠALTAS KOKIS!“

[Iš pokalbio su moterimi (86 m.) iš Reškutėnų kaimo.]

Nu, tai tadu, šitai, mes prisrinkom šitų šaknelių, i aš dabar prieinu. Prieinu prie krūvai šakų, – e šaknis dzidziausia, gi jau žydzi, lapai cie dzidziausi! Aš jau raunu jų. Kasu gi, išeina, peilį didelį turiu, tai apyrieku aplinkui šitų šakneį, tadu jau jimu runkam i plėšiu aš jų. Cik man pro blauzdų kas perrėžė, šaltas kokis! Sakau: gal šaka? Aš do atapakaliu koju pastūmiau va šit va. E cia ne šakos būta, ale jau jos būta – gyvatės. Nu, i man inrėžė, – blauzda gryna buva, tik ku inskišus kaliošiukais nedideliais. Nu, i dabar atajom namo, atvažiavom namo iš to raista, – man negera, negera vis. Nu, kas dabar yra? Nu, sakau, kas cia dabar yra – nežinau. I vienų nakčį prabuvam. Dabar un kitos nakcies, išeina, mano sasarės, sasarės buva mecinės. Atvažiava sasarės sūnus in mani pasiimcie iš Ignalinos. Nu, i dabar sapcynių valandų vakaro buva tos mišios. Nu, i dabar, išeina, nuvejam mės in tos mišios, išeina, pabuvam. E aš jau negaliu sadėc, šit va šit rungaus. Viena moteris sako: „Na, e ko tu, – sako, – Brone, rungais?“ Sakau: „Žinai kų, nežinau, kas man yr, nežinau, kas yr man.“ Sako: „A kur tu buvai, gal' miški ar raisti kur buvai?“ – „Buvau, – sakau, – raisti.“ Tai ana tadu man va šit va sako: *Motinela Žeimenela*, – i va šit va balsiai: – *Motinela Žeimenela, kur buvai, ten ir būk, un Perves upės Jėzus stovi!* Tai trys rozai raikia, tadu ir vė, atsidūsai, tadu vė neatsidūsus: *Motinela Žeimenela, kur buvai, ten ir būk, un Perves upės Jėzus stovi!* Atsidūsai, tadu treciāroz vė šitų pacių. Nu, i dabar pavalgėm, atsigulam. Sako: „Jeigu tau neperais nuo mana kalbėjima, tai, – sako, – ryt ryto, – sako, – ataik tu un mani, tai aš nuvesiu jau. Tam tyčia yra katro atkalbinėja visiems.“ Nu, bet man perajo. Perajo i gerai – perajo. „Dabar, – sakau, – tai aš gi nemokėsiu.“ – „Mokėsi, – sako, – cia keli žodziai, kas cianai.“ Ažmiršau. Sakau, gi jau pavasaris ataja, sakau, reikia važiuoc dabar man Ignalinon in tų moterį, – man pasakys, parašys ana šituos žodzius. Nu, tai aš nuvažiavau rozų, – neradau aš jos namie, kitųroz net nuvažiavau. Nu, tai kitųroz nuvažiavau, ana kap išrašė, tai aš nu i daug kam atkalbu. Pereina mano visa kas. Rozų su vyru buvam nuvejį šitų [vaistažolių] rauc. Tai kap aš tai nigdi nesklaupiu, nigdi nesklaupiu! E vyrai tai klupc un kelių i atsiklaupia. I rauna tų gi jau trilapį, išeina. Nu, tai jam, sako, nu kas indūrė, va gal' egluko šakela, šitas spygliukas. „Indūrė man, – sako, – runkon kas.“ Egi ataina namo jau anas, jau anas negaluoja, jaugi slabna, sako: „E kas cia man daras?“ – „Gal tau jau inkunda?“ Kap rozas jau jos inkūsta! Atkalbėjau kiek rozų, perajo. Tai va. Tai ažsirašyk, vaikeli, ažsirašyk, žinai, kadu, kadu kur būvi, ko raikia kur kadu: *Motinela Žeimenela, kur buvai, ten ir būk, un Perves upės Jėzus stovi!* Visa.

„MOTERYS, KURIOS TIKĖJO BURTAIS“

[Iš pokalbio su moterimi (80 m.) iš Pašaminės kaimo.]

[Klausiu apie užkalbėjimų tradiciją.] Vienu dalyku – rožės užkalbėjimu tikiu. Dėl ko? Kai aš maža buvau, mūs mamų vis stverdava veidų rožė. Žinai, kap baisu, koki temperatūra! Mes visi gi, – vaikų krūva, baisu, kap dejuodavam. Tai, būdava, nuaidava tiktai tėvas, toks buvo Vinculiukas – va, tą un ažera namas toks, dabar jau tuščias, piemens išlaužytas namas. Jis kaľbėdava nuo rožės. Tai, būdava, tik nuveina, duonas nusineša gabaliukų, un to rožį sukalba. Ataina, jau tik tą suvalga – rožė i nyslūgsta. Tai va šitu aš tikiu. E šitų visokių čierauninkų, Jezau, kų darydava! Aš, būdava, galvoju, galvoju: kas čia yra – ryti karvių nėra! [Juokiasi.] Aš nesuprasdavau – Joninėj neveda karvių laukan. Bija – tegu pirmas kas išeina. Reiškia, voliiodavos naktį grynos un, Joninės naktį, un pievas, kad, reiškia, visas pienas atait. – *Kas voliiodavos?* – Moterys! Moterys, kurios tikėja burtais, visokiausiais burtais tikėja. Jezau, Jezau, kokių buva! Mana dėdiene buva, kaip ana tikėja burtais visokiais! Vat, pavyzdžiui, pasdėja peilį, neatsimena kur. Die-dui: „Juozupai, primyk velniui barzdų!“ Nu, tai linų sauja stovi, tai paspaudžia po kuom nors. Ka cia už tai velniui barzdų paspaudė, ana atsimins, kur tas peilis. [Juokiasi.] Tikėdava visokiais, visokiais! Pavyzdžiui, ana lauki buva, mes abi ravėjam daržų – neturėja vaikų, tai, būdava, vis aš padėt aidavau jai dirbt. Nu, tai anas jau saka, šaukia: „Boba, vištela pirmų kiaušinių sudėja!“ – „Juozupai, tik nejmink grynom runkam! Su pirštini pajimk! Ir pakočiok.“ Šitas vargšas: „Boba, sutryniau kiaušinių...“ Nu, vat nesąmonėm visokiom tikėja, visokiom. Reiškia, pirmų kiaušinių sudėja, tai reikia pavoliot, kad jų būt daug paskui, kiaušinių šitų. Nu, i tas kap su pirštini pajemė – kas tą tas [kiaušinis] – i sutryne. Tai va toki buva, visokiausi burtai jau tą.

Jau ape, šitų, Jonines, tai labiausia burdava, labiausia burdava bobas. Ajazau, karvių nevesdava ryti Joninėse, laukia katras, – kas durnesnis pirmas išves. Reiškia, iš jo... – *O kodėl?* – Tadu iš jo, par jį piena nebus, kas pirmas išvedė. [Juokiasi.] Cia, vaikelis tu mana, aš kai, i man zaras aštuoniadešim metų, kaip aš gyvenu. Tai sakau i sakysiu: kai kadaise nebuva un ko ganyt to karve, tai ir piena nebuva. Ar tu kočiosies, ar neskočiosi. [Juokiasi.] E kai dabar ganyklų pilna, tai ir piena to daug. A un Joninių, suprantat, un Joninės – jau pieva nušienauta, o da neataugus. Nu, kap tą bus tas pienas! Anas i sunykddava pienas. Paskui atolas suauga i vė piena atsiranda.

Arba tą kitos, ajazau, karvei an ragų priraišioja visokių lakmonų tokių. – *Ko-kių lakmonų?* – Nu, rūbų kokių tai, skepetų kokių visokių, spalvotų do, visokių, visokių. – *O kam?* – Nu, vis kažkas tai, kad, reiškia, neap... akim neap... Kap cia pasakyt jum... neapžavėtum, jau kad nesusirgt, kad vė, kad nepakenktei. Tai va

toki būrimai, toki. Tai va cia, būdava, va, mana kaiminka jauna. Jos mergaitės kai auga, – gražios mergaitės jos buva – tai va cia raišteliai raudoni, siūlų un runkų nešioja, paki suauga. [Juokiasi.] Kad nenudvytytų. Ir yra, vat šitas dalykas yra tikrai. Bet yra čia žmonių tokių, tai čia mažai tokių yra, tokių vat žmonių akių. Yra visokių akių: yra gražių, negražių, bet dar yra kabliukas akysu par žmogų tokis, būna. – *Kas yra?* [Sudomina mane tas „kabliukas“...] – Kai kabliukas, va, aky tokis yra. Nu, kaip rainela šitoj, paskui va toks kabeliukas pažiūrėt. Vat yra tokių žmonių. Buva par mus tokia Lašičkienė. Tai pas jų toki kabliukai akysu buva. Nu, ir buva juoka. Ana ataja cia va. A cia mana brolia duktė su vaiku sava sadėja, va cia va. Vaikiukas buva labai gražus berniukas, – metai tį jam gal buva su kieku. Ana atajus va cia atsisėda i saka: „Oi, koks gražus vaikas!“ Kap pradėja vaikas rėkt! Rėkė i rėkė, i rėkė, i nieka jau negaliam [padaryti]. Jau ait namo, paki nunešė namo – ungi gabalas net kur prie sodų – i rėkė vaikas. I sake, i pirkioj rėkė. Tai tadu net šlapimu apiprause, sake, jį. Nu, va tai yra, būna tokių žmonių, yra žmonių, bet čia mažai tokių žmonių.

„NIEKA NETIKĖK NIEKADU, VAIKE“

[Iš pokalbio su moterimi (80 m.) iš Pašaminės kaimo.]

Kad par mus buva tokia moteriške, va čia gyvena netoli. Burzota, murzota, apsilaidus, kūriaščia, girtuokla – atvažiuodava bobas net iš toliausia burtis... Netgi mūsų akonomiste ėja burtis un jų! Tai aš sakau, tai jeigu ana tokia burtininke, taigi ana gali padaryt... Jeigu ana burtininke, taigi tik pasakyčia: vat par man kad būt visko – vsio! Kad būt viskas. I būt, a tai sadėja lūšnoj aplūžusioj burtininke... Nieka netikėk niekadu, vaike.

„I TIKĖK, I NETIKĖK!“

[Iš pokalbio su vyru (71 m.) ir jo žmona (69 m.). Vyras pašaminiškis, žmona atitekėjo 1963 m. į Pašaminę nuo Taujėnų, Ukmergės raj.]

[Klausinėju apie užkalbėjimus.] Nu, kaip čia pasakyt. Mūsų krašti šitų užkalbėjimų aš niekur negirdėjau. Gal ir yra, bet negirdėjau. Nežinau, neteka sutikt. O čia kai atvažiauvau, šituos, akys, kaip sako, akys blogos. [Pasakotojos vyras skuba pasakyt aiškiau:] Akių paboja. [Žmona dėkingai pasisuka vyro pusėn:] Patirt teka keli kartė.

Atėja kaimyne mana, – mūsų karve tik apsiveršiavus buva, ji išvesta lauke. Nu jo, trys dienos, išvedėm lauke, – karve gražiausi ganosi, viską. Kaimyne par lungų pažiūrėja ir saka: „Ajajai, nu i gera jūsų karve, – te va jau babutei i man

kartu, – gera karve, – saka, – nei telioka bliuana, ganas gerė.“ Nu, i ana tė paskaŭbėja da va su jo motina, pasedėja, išėja namo. Jėzau, kaip išdurna karve: ratu aina, bliuana! Mama, babute, jo atsigulus buva, nu, petų atsigula. Aš jai sakau: „Nežinau, kas pasdare karvei, – sakau, – visai išdurniavus.“ Saka: „Nastazia pagyre gal?“ Sakau: „Pagyre, – nu, to kaimyne, išeina, sakau: – Pagyre, kad gražiai ganas, teliuka nebliuana.“ Tai babute greit vandenia, druskas saujų inpyla, vaikam pasisiot tan bliūdan dave. I nuvėja, karvę apiprause, akis, va, veidų, – i tik karve apsiramina, apsiramina, vėl ėda gražiausi. I tikėk, i netikėk!

Tadu kultūros namų direktorės buva balius, ji baigė, šita, nu, kultūros mokyklą jinė baigė ir pakvietė mus tokian baliun. Nu, tį va diplomą aplaistyt. Viešpatie! Susrinkam tenai, po vienu mažytį stikliuką, – tė jau visi kiek norėjo išgėre, – aš mažytį stikliukų sugėriau. Da tė mes koridory pašnekėjom išėjį, vyrai – alaus, tė parūka. Tik man užtema akys, kaip koki banga mani kai metė, i aš akim nieka nebematau. A viena tokia moteriške, – aš tėgi dėmesio nekreipiu – saka: „Nu, prie tos Marytės mūsų tai vyrė kaip musės kimba!“ Visų vakarų jie baliavoja, a aš un va šit va, virtuvėj un kriauklas par tų sava draugį va tėp prarymojau – tūsa vemt. Nevalgius, negėrus, nēr kuom vemt ir akių neatmerkiu! Nu, i va tėp pabuvam tė tam baliuj, tadu i mana ta drauge su vyru, i va jisė [baksteli pirštu į savo vyrą] visi ėjom namo. Parėjom namo, aš sakau: „Birute, yra šitam šaldytuve žuvies, bonke da stovi, išsiimkit, sugerkit.“ Ana tė i žuvį kepe, aš un sofas va tėp prasedėjau. I va nu, tikrė kaip kunigui sakau: tokį mažytį taurytį tik sugėrus. Aš da galiu i butelį, būdava, sugert – i nieka, jeigu kompanijoj – padūkst[u], pašoku. Ajajai! Rytą, sakau, gal suparalyžuos, va čia visur [brūkšteli per pečius], sprnaus pradėja skaudėt, akim nematau, nu, nežinau, neįmanoma – tūsa, blogu... Nu, i vyras gal paskėla, nežinau, da jo mama saka: „Kas tau yra? Kol' tu nesikeli?“ Sakau: „Nežinau, kas man daras, bloga, – sakau, – gal mirsiu...“ Ana man priėjus saka: „Nu, iš kokios tį runkos, ar daug tu prigėrei?“ Sakau: „Mažutį, mažutį stikliukų tiktė.“ – „A iš kokios, kas prie tavįs sedėja?“ – „A, – sakau, – va čia Valia tokia sedėja“, – a jos, labai visas kaimas žinoja, kad jos blogos akys. Nu, i aš bobutei pasakiau šit. Ana saka: „Palauk, aš tavi greit pagydysiu.“ Irgi vandenia, druskas unpyla, berniukam – maži mana vaikė buva – pasisiot liepe. I ataneše man, saka: „Pasprausk!“ Aš gi netikiu tais visokiais burtais. „Ai, – sakau, – nesąmonė čia!“ – „Nu, – saka, – tau čia neiškadys, pasprausk!“ Aš atsisėdau lovoj, pasiprausiau, viską, man padavė apsišluostyt. Tik kiek pasedėjau, – man viską tik nujėme, lengva. Paskėlau, atėjau, pavalgiau – i sveika kai ridikas, sakau: „Galiu ait baliavot.“ Tai va, un savi [išbandžiau].

Nu, i tadu, tadu, šita, kitąkart. Tė du kartus aš jau sirgau, ale jo tadu supratu. Klubi buva pašarvotas agronomas gal, ir aš tenai su partijos sekretore abi šalimais sedėjom. Ir aina, neša žmonės vis gėles. I ta partijos sekretore man

saka: „Būk, – saka, – tu tokia gera, pamerk tu tos gėles.“ Nu, aš paskėliau, nuėėjau vandeniu atnešiau, pripyliau vazas, sustačiau visas gėl[e]s. Ir aš atkreipiau kažkaip [dėmesį], kad apie mane šneka to pati moteriške, kur baliavojam kartu. – *Ta Valia?* – Aha. I ana prė manįs sėdėja. Ir aš tik tos gėles sustačiau, atėjau prė tos sava jau partinės sekretorės, atsisėdau. Sakau: „Jėzau, Palmira, nežinau, kas man daras!“ Ana: „Kas yr, – saka, – gal širdis?“ Sakau: „Nežinau, man visai va blogai.“ – „Ainam, – saka, – šitan kabinetan mana“; – nu tė kokių man širdžiai vaistų. Aš atsisėdau jau ant grindų, sakau: „Nežinau, – a kartoju, – mirsiu.“ Va šit. Man tadu daėjo galvon, sakau: „Ainu aš.“ I aš išėjau. I netoli kluba direktore gyvena. I aš un jų nuvėjau, sakau: „O Jazau, Birut, geļbėk, nežinau, kas man daros!“ Paskui tik man, sakau, gal akių pabijojau. Aš grait nuėjau tualėtan, pasisiojau i apsiprausiau. I atėjau, atsisėdau – i sveika. I va, tikėk – netikėk!

*

Išeina, va, žinojo – šitos kaimynės akys blogos i čia to Grybausko senio, sake, kad akys blogos buva. [Pasakotojos vyras patvirtina ir toliau pats tęsia:] Aha. Po kara, dar, nu, karas vyka, arklius maine. Ir suvartus arklius palika, a gerus pasijeme. Nu, ir kaimynas atėja pažiūrėt, – jau buvo taip nuvaryti, kad lauki negalima buvo leist: žolės lenkias i griūna. Jau negalėja žolės pasiekt, tvarti laikem, šita, ir jisai ataja, kaimynas. „Ojajai, koks kūdas, ai, kaip nuvaryta!“ – i griūva arklys. Tai, šite, nuo akių nuprause drusku gi, šlapimu, ir arklys atsigava. A dar vienąkart buva čia... [Šalia sėdinti žmona nerimsta:] Karves vede. [Vyras linkęs paaiškint detaliau:] Karves mes ganydavam už ažera, ten pona žeme, ir ana ažkart po kara niekiena nedirbama buva, tai ten ganydavam. Ir mana teta – keturios karvės – ir veda. I visas aina. Sustenka vyrų: „Ajajai, kaip tava gražiai karves...“ [Žmona nori patikslinti:] Tai tų patį gal Grybauskų? [Vyras purto galvą.] Ne Grybauskų, o šitų, anas iš kaima dinga, šitų Varnų giminį, nu. Ir viena karve tik tiltų perėja i griūva. Tris nuvede karves. Grįža, šlapimu apiprause, i paskėla, – i tų nuvede. [Žmona papildo:] Sakė, putas tik dremla iš burnos, neįmanoma papasakoti, kaip bloga. [Staiga ji prisimena dar vieną atvejį iš savo patirties.] Tai va to pati Valia, – pieninė bobas pienu neša – nu, būdavo, stovi, sake, ant skadų, nu, tarpdury: „Nu va, – sako, – šito moteriške nugrius.“ Pri skadų preinu, lipu... pienu išpili, o pati nugriūni. Yra, kaip va vyra mama sakydava. Gi, kaip saka, viska mačius, daug pragyvena – i karų, i viskų. Tė ana sakydava: ne visi bija akių. [Vyras prideda:] Nu, ne kiekvienu momentu. [Tęsia žmona:] I ne visų akys blogos. Ir dar nu mėnulia atseit priklausa, bet ne, čia vaikė jeigu gimį kokiam laiki.

*

Tai, kai čia aš atėjau, ir aš netikėjau, a paskui, kaip teka susidurt, jo mama gyde. [Juokiasi.] I anu gi buva katalike, i kožnų sekmdienį bažnyčtin, bet šitais [da-

lykais] tikėja. Tė ana sakydava: va Nastazia čia gyvena, va jos akys blogas, to Grybauska blogas. I labai geri buva žmonės. Visų laikų bendravam. Ir, išeina, akys blogas. [Vyras vėl patikslina:] Nu, ir ne visuomet. [Žmona:] Ir, išeina, ne kiekvienu momentu atseit. Gal maž čia pagal mėnulia fazį, kaip va dabar vis kalendoriai tie [turi galvoje girdėtus pamokymus per radiją]: tadu sodink, tadu sodink! Tai gal va i tuo momentu, išeina, labiausiai, kai pagiri. Saka: „Akių pabijoją.“ Tė aš žinau [vėl prajuko pati], vienąkart kultūros namuose visuotinis gi atskaitinis kolūkia, tik žiūriu, moteriške paskėla padalkus – šluostosi! Sakau [moteris ir dabar kalba pašnibždom, kaip, matyt, ir anąsyk]: „Onute, kas tau?“ – „A, – saka, – pirmininka akys blogos, man bloga pasdare.“ – *A tai kodėl padalkom?* [Pasakotojos vyras iš mano klausimo netveria juoku:] Tai ka tį gal būt šlapima! [O pasakotoja visai nelinkusi dėl to juokaut:] Nugi, skaitos, padalkos, padalkom apsišluostyt reikia.

„I KŪ SUSAPNUOSI, TEP TAU BUS“

[Iš pokalbio su moterimi (80 m.) iš Pašaminės kaimo.]

[Kalbamės apie būrimus.] Kūčioj gal aidavom, aidavo [burtis]. Žirnius sėja aplink šulnį, tai prasjuokdavo, – rasijuokia, tadu vėl aina, sėja tinai. Būdavo juokai, juokus tokius. – *O kaip sėja tuos žirnius?* – Ai, pabarsto žirnius, a tadu, kū susapnuos, kokis bus kavalierius, susapnuos kū gal. – *Prie šulinio?* – Prie šulniui pabarsto, tadu turi ataic', atsgulc' in suolo, – ne in lovos – i kuom apsvilkįs, tuom atsgulc'. [Juokiasi garsiai.] I kad ažmigt' [vis dar juokiasi]. I kū susapnuosi, tep tau bus. I buvo itai insmanį visi! Tai mano viena duktė, nežinau, ar buvo ažmigus, ar ne, a kita tai ataina, atsigula, – jau pasėjo – atsigulė tinai in suolo i ažmigs. I rasijuokia [pasakotoja irgi juokiasi]. Kap rasijuokia, tadu: „Negaliu suslaikyt iš juoko, ko aš čia dabar vargstu?!“ [Noriu pasitikslinti:] – *Ir jau nebegejai tada?* – Tadų neišsipildo, tadų neišsipildo. Išsipildo tadų, kai ažmiegi. Būdavo, daugiausia suveina visi [prisimena, matyt, apskritai advento vakarus], vienas tų, kitas tų. Ramiau buvo gyvint, dabar liūdniau, dabar vienas kito nepažįsta kaimynai. A būdavo, visi suveina kaimynai. Gegužine – visi gegužinėn [turi galvoje gegužines pamaldas]. Par mus pirkela mažute buvo, a kitas galas buvo tį tokia atatverta [vieta], tai būdavo gegužinė per mus. Nu, tai visi suveina tį, papuošiam beržiukais, visa kuom, tį žvakelas degina – kogi. A paskui kap išeina laukan, jau va atsimeldzia, a tadų dainos – kap supa, kap supa! Būdavo, lauki vakaro kap nežinia ko. Ka tik va birželis i gegužis – kožna dienela, kožna dienela!

AGOTOS DUONA

[Iš pokalbio su moterimi (91 m.) iš Pašaminės kaimo.]

Pradėjom namus statyt. Namas, kluonas pastatyta jau, tvartas, baigiam. Namui visos medžiagos supirkta, visa kas, stiklai, tį krūva – sukraut, i gatavas namas! Paėmė perkūnas, kai trenkė keturių trijų ūkininkų, visus, mūs namai tie, trobos pakliuvo – i viskas. Tai žinokit, kai bėgau iš Švenčionelių, trys kilometrai kaimas jau iš jų, tai gal mes daugiau nebėgom, – kita mergaitė, jos tetos tį buva, – tai mes daugiau nebėgom, nu, gal kokį maž keturiasdešim minučių. I nubėgom – nu, kol', jau dega visa kas, baigia: jau mūs kluona nēr, tvartas – jau tik sienojis vienas. Jau mūs visa kas pleška, i tie namai, a Jazau Jazau! Tį kaimi karvės laksto, kožnas [varo] ne tvartuosan, bijo, galvoja, visas kaimas degs! Nu. I žinot, paskui kokia moterela, žinot, neša duonos, va šite gabaliukas, i druskos. I čia pažasty knyga. I dabar apejo ana jau, tį jau jos lauki apeita, apeita, dabar jau aina ana ūlyčiu, jau gatve šituo, e čia gaisrai: dega, tik pleška. I žinai, tų duonų ana, visa kų i ugnin numetė. Numetė, i ana nuvej cia aplink, kitu pusi i tį lauki atsisėdo. Cik mum bestovint, cik ugnis kelias, kelias, kelias, kelias, virsta, virsta, – i va ton pusen visa [kur degė jau anksčiau, t. y. ugnis toliau nebesiplėtė]. A Jazau, a Jazau, kas čia daros? I žinokit, tį buvo Agotos druska, Agotos duona! E ana labai gi pamačna, sako. I žinokit, visa kas sudegė cik ciek, – kai apvirto to liepsna, cia tik deguliai, va, tik tie jau, – nieko jau nēr, i nēr kas daro ugniai. Pabaigta, pabaigta pažarui. Ot, tai man stebuklai! Te anys visadu man akysu.

„A JAZAU, KAI VAIVOJA PEČIUKI!“

[Iš pokalbio su moterimi (80 m.) iš Pašaminės kaimo.]

Aš tep tai niekam netikėdavau, bet kai sakydava, kad raikia kų graičiau užskambint varpais, reiškia, jau žmogaus dūšia aina pragaran – velniai apipuola [tai tuo tikiu]. Nu, i dabar, tai aš niekap netikėdavau, niekap. I kai mūsų tėvas numirė, sasuo nuveja, – tadu gi do buva dar penkiasdešim untrais trečiais gal metais – ana nuveja jau Kaltanenuos. Tadū nebuva nei autobusų, nei nieka. Žiema, gruodžia mėnasį ana nuveja Kaltanenuos – įsivaizduokit, kur Kaltanenai: nuveik i ataik pėsčias, – jau paskambint [pranešti apie mirtį, kad skambintų varpais]. Aš užkūriau pečiukų. I brolis buva mažesnis. A Jazau, kai vaivoja pečiuki! A Jazau, a Jazau! Anas un man žiūri, aš – un jį. Jau kai vaivoja, saka, do tį, va žmogus, rodas, dega ugnį, įsivaizduojat?

„KOKIA MADA KADAI BUVA“

[Iš pokalbio su moterimi (80 m.) iš Pašaminės kaimo.]

Atvažiava piršliai un jų. Nu, i pasogų dera. Nu, tuo duosi, tuo duosi, tuo duosi, a par jų dukra buva viena i buva broliai du. Nu, i tėvas neskyra kokios tį telyčios, ana do norėja, i nedave tėvas. I jaunieji [piršliai] išvažiava. Ana kap pradėja raudot: dirbau, dirbau, dirbau, e man, reiškia, man jau tekėt raikia, man pasogos neduodi, neskiri?! Nu, ir kas tėvui daryt? Močia jau, – močiai gi iškada dukteries: „Važiuoj, diedai, važiuoj.“ Nuvažiava vėl un jaunųjį. Nu, i tekėja, i buva vesalia. Do, žinau, mana pussasara: „Atvažiuok, – tadu gi aš do buvau paconka – atvažiuok, aisma vesalion Puolcas!“ Vesaliaj ana [jaunoji] jau: „A, – saka, – neisiu gult su jaunuoju, man sarmata.“ Paskui po vesaliai tį jau mėgina visap, tai anas jeigu pre stala sėda, ana nesisėda. Jazau, Jazau, kap privarga tėvai i jos, i jo tėvai, ir anas biednykas. Tai visur va irgi važinėja, par čierauninkus, visokias tį druskelas užbūrinėja [kvatoja]. Niekas nemačija. A un gala ana išsigrūda komandiruotėn, atsi-menu, išvažiava. I tep i va. Tai va, raikėj klausyt? Buva gerai išėjį, a vat paklausė tėvai, kiek privarga. A do, matai, būtų i nežinajį [niekas], kad piršlėsa buva. Bet kokia mada kadai buva: jeigu, pavyzdžiui, atvažiava piršliai, verda gi kilbasas. Jau piršliam visadu kilbasų turi. Čia piršliai gi daugiausia rudenį, žiemų. Tai aina skolint šita katila, savam katili neverda. – *Dėl ko?* – Nu, nežinau. Koks burtas durnas! Bet eina skolint katila, nu, i par šitų Varusiučių mūs paskolina katilų. Anys laukia – katila neatneša. Un rytojaus nuveja sužinot. Nuveja ana, saka, katila pasiimt, a tį žiūri – raudų dienos! Rauda labiausia jaunoja, rauda močia, a tėvas baras. Nu, i važiau [tartis iš naujo su jaunuoju], i nieko neišeja. Tai vat i pasaka. Tokia i pasaka. Pasakas šitas būna gyvenimi. Kad neraikia i pasakų...

„I MISLIJU DABAR: AR PRAUDA, AR NE?“

[Iš pokalbio su Pašaminės kaimo gyventoja, 86 m.]

Nu, porų rozų susapnavau jį [vyrų], nu, kų padarysi. – *Kaip susapnavot?* – Savo vyrų, ut, ajo. Atajo, i girdziu, kap aina, jo žingsniai, nu, pažįstu. Atsidarė duris, a mana durys gi aždarytos. Lauko duris atsidarė, tadu virtuvėn inejo i atajo in mani. E aš gi miegu, – tep sapnavau. Nu, i sakau: „Aik tu pasiškė!“ E anas sako: „Negaliu.“ E buvo kaimynas pamirš anksčiau. Sako: „Taigi aš negaliu, raikia mainyc kaimynas.“ – „Tai, – sakau – tu dirbi su juo?“ – „Dirbu aš su juo.“ I anas – i rūkė mano vyras – i rūko, i man itas kvapas. Išėjo anas. I misliju dabar: ar prauda, ar ne? I bijau aždėgt ugnis. Al' paskui gulėjau, gulėjau, prožektorių ažsidegiau pada-boc', ar durys aždarytos. Gi girdėjau, kap aždarinėjo duris. Aždaryta. Tad u lauko durys – aždaryta. E kvapas itas, ku anas rūkė, parų išlaikė. Kur neinu, vis tiek jį

[jaučiu], i valgiau, i ko nedariau, vis tiek itas parų išlaikė, itas rūkymas. I girdėjau, kap link kelio nuvejo. Tai buvo ryto pinkių paskelc' buvo sunku, aic' bijojau, per krūmais aic' [reikėjo anksti rytą eiti kolūkio karvių melžti]. Kap šiandien plaukai stojas piestu. Žinau, kad anas negyvas i palaidotas, – palaidotas kap raikia, kogi. E cia su juo i kalbėjau, i kvapas itas...

*

Aš jį du kartus tokius, – nu, vot kap cia – nei anas mani baidė, nei nieka, ale aš jį porų kartų susapnavau. Vienąkart, tai potam tai aš sirgau. Tai anas pas man atajis rodė, kap gražiai anas gyvena: beržynas toks gražus, man už parankios paėmė i parodė – beržynas. Ale tadu cik parodė anas man tep jau nebaisiai, nieko. Cia per mus kelias, vot tį aš kelio toki beržai, toki gražūs, sako: „Va, ragi, kap aš gyvenu, – sako, – ainam?“ Sakau: „E kas karves pamelš? – sakau. – Aš negaliu aic gi, – sakau, – karves raikia...“ – „Nu, kap žinai, aš tai jau ainu...“

Straipsnio priedą parengė *Bronė Stundžienė*